

LITUANISTINĖS FOLKLORISTIKOS SKLAIDOJE

Akademiko Leonardo Saukos
mokslinės veiklos kryptys ir parametrai

Rimantas Skeivys

1.

Dažnai rudine apšvilkusį vaikšto gili išmintis...

Paprastai, kai prisimenama ši patarlė, turima galvoje demokratinis tiesos universalumas, jos ryšys su išgyvenimo būtinybės valdomais žmonėmis, apibendrintai vadinamais „liaudimi“.

Tačiau, jei norėsime, galėsime išvelgti ir kitą šios patarlės reikšmę. Tai folkloro, arba liaudies kūrybos, metafora.

„Rudinė“ – metoniminis liaudies įsmeninimas. „Išmintis“ – tai, kas spontaniškai, o kartu sveikam protui ir praktinei nuovokai lydint, paprastų liaudies žmonių per amžių slinktį sukurta. Dainos, padavimai, pasakos, legendos, sakmės, patarlės, tikėjimai, papročiai, žaidimai, melodijos, šokiai, vaidinimai, juokavimai, mįslės, užkalbėjimai, burtai... Kitu atžvilgiu – drabužiai, audiniai, drožiniai, buities reikmenys, muzikos instrumentai, pastatai, sodybos, ūkininkavimo būdas, ūkio padargai... Liaudies išmonės įvairovė pamažu buvo suvokta kaip tautos ar krašto tradicinės kultūros apraiška. Jos semantika liudija tradicinę identitetą saugančių ir puoselėjančių žmonių vertybes, mentalitetą, ryšius su kitokių kultūrinių tradicijų žmonėmis.

Saviti liaudies kultūros artefaktai, sakralinės, utilitarinės paskirties reikmenys istorijos šaltiniuose užfiksuoti labai seniai, bet tik kiek daugiau nei prieš šimtmetį susiklostė požiūris, jog būtina ne tik rinkti, bet ir nuosekliai, sistemingai, preciziškai tirti liaudies kūrybą. Atsirado folkloristika – įvairias liaudies kūrybos rūšis tiriantys mokslai. Anksčiausiai iš jų išsiskyrė antropologija, dialektologija, etnologija. Pirmoji folkloristikos katedra buvo įsteigta 1888 m. Suomijoje, Helsinkio universitete. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais vienokio ar kitokio profilio folkloristinės disciplinos pradėtos dėstyti Didžiosios Britanijos, Čekijos, Lenkijos, Prancūzijos, Vokietijos universitetuose. Lietuvoje Etnikos katedra įkurta 1934 m. Vytauto Didžiojo universitete (prieš tai, 1930 m., ten buvo įsteigta Tautosakos komisija). 1934 m. Kaune įkurta

Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti, 1935 m. – Lietuvių tautosakos archyvas, 1939 m. – Lituanistikos institutas, kurio viena paskirčių buvo rinkti ir tirti lietuvių tautosaką. 1941 m. Lietuvos mokslų akademijoje buvo įsteigtas neilgai gyvavęs Etnologijos institutas. 1942–1944 m. Vilniaus universitete veikė Tautotyros katedra.

Nelengvai pakilusi, vos ne per visą XX a. karų, okupacijų, sovietizacijos stabdoma ir slopinama, lituanistinė folkloristika augo ir skleidėsi, kol tapo neginčijamai svarbi lietuviško identiteto liudytoja ir perspektyvi pasaulinės, pirmiausia europinės, folkloristikos apraiška.

Mokslinė lituanistinės folkloristikos branda yra neatsitiktinė. Tai daugelio lietuvių kultūros tyrinėtojų ir puoselėtojų veiklos rezultatas. XX amžius nebuvo palankus originalioms koncepcijoms ir interpretacijoms kurti, užtat suteikė pakankamai galimybių atlikti vadinamąjį juodąjį darbą – sukauptų folkloristinės faktografijos rinkinių sisteminimą, kopijavimą, katalogavimą, publikavimą. Be šio į akis nekrinčančio, tačiau būtino etapo sunkiai įmanoma aukštesnės pakopos folkloristika.

Folkloro dokumentavimo ir jo kultūrinės reikšmės populiarinimo baruose sovietmečiu, nepaisant ideologinių komunistų partijos direktyvų liaudies kūrybą traktuoti pirmiausia kaip „klasių kovos“, prusiškos „tautų draugystės“, ateistinės pasaulėžiūros reiškinio lauką, buvo daug nuveikta. Svarbiausia – lituanistinė folkloristika nepastebimai įsiteisino kaip sudėtinė humanitarinių mokslų dalis. Negarsinamas, neproteguojamas, bet vis dėlto kaip privalomas lituanistinės filologijos dalykas aukštųjų mokyklų lituanistikos katedrose buvo skaitomas lietuvių tautosakos kursas, rengiamos tautosakos rinkimo ekspedicijos. Vilniaus universitete daugelį metų tautosakos kursą skaitė prof. Donatas Sauka, jį pakeitė poetas Marcelijus Martinaitis. Vilniaus pedagoginiame institute lituanistinės folkloristikos disciplinas dėstė doc. Zenonas Slaviūnas, doc. Stasys Paliulis, kiek vėliau – prof. Stasys Skrodenis. Konservatorijoje prof. Jadvyga Čiurlionytė 1948 m. įsteigė Liaudies muzikos kabinetą, kuriame buvo sukaupti turtingi lietuvių liaudies melodijų rinkiniai. Kabineto vedėja Genovaitė Četkauskaitė paskelbė darbų apie lietuvių muzikinio folkloro klasifikavimą, konservatorijos profesorius Juozas Lingys – apie lietuvių liaudies žaidimus ir šokius. Svarus Istorijos institute susitelkusių etnografų – Stasės Bernotienės, Izidoriaus Butkevičiaus, Antano Daniliausko, Juozo Kudirkos, Reginos Merkienės, Vacio Miliaus, Angelės Vyšniauskaitės – indėlis į lituanistinę folkloristiką: lietuvių valstiečių šeimos, socialinių santykių, gyvenviečių, sodybų, žemdirbystės padargų ir kito inventoriaus, drabužių, namų apyvokos reikmenų tyrinėjimai. Vis dėlto reikšmingiausias darbas tvarkant ir sisteminant lietuvių folkloro medžiagą buvo dirbamas Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Tautosakos sektoriaus darbuotojai – Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Pranė Jokimaitienė, Ambraziejus Jonynas, Bronė Kazlauskienė, Bronislava Kerbelytė, Vanda Misevičienė, Leonardas Sauka, Norbertas Vėlius, Klimas Viščinis – sudarė sisteminius atskirų lietuvių tautosakos rūšių katalogus, kuriais remdamiesi pradėjo nuoseklų, precizišką tautosakos kūrinių mokslinį publikavimą. 1980 m. buvo išleistas pirmasis fundamentalaus „Lietuvių liaudies dainyno“ tomas „Vaikų dainos“, 2000 m. folkloristinę Lietuvių kalbos ir literatūros

instituto veiklą tęsiančiame Lietuvių literatūros ir tautosakos institute – analogiškas pirmasis „Lietuvių patarlių ir priežodžių“ tomas. Palanki aplinkybė, leidusi plėtoti šią veiklą, buvo tai, jog Lietuvių kalbos ir literatūros institutas saugojo daugelį metų kauptą Lietuvių tautosakos rankraštyną.

Būtina atsiminti, jog palyginti sėkminga lituanistinės folkloristikos plėtotė sovietų okupacijos metais buvo įmanoma tik todėl, kad nepriklausomoje Lietuvoje spėta išugdyti kvalifikuotų specialistų, buvo įsteigtos ir veikė pirmosios šio profilio mokslo institucijos.

Sovietizacijos poveikio išvengė 1944 m. pasitraukę į Vakarų prof. Mykolas Biržiška, prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, dr. Jonas Balys, tačiau tik pastarasis toliau kryptingai rinko ir tyrė tautosaką. 1946–1948 m. jis dėstė lituanistinės folkloristikos disciplinas Pabaltijo universitete Hamburge. Persikėlęs į Jungtines Valstijas, vaisingą folkloristinę veiklą J. Balys tęsė Indianos universitete. Atsidūrusius toli nuo tėvynės, tapusius tremtiniais, mokslininkus lituanistus bendram darbui sutelkė 1951 m. Čikagoje įsteigtas Lituanistikos institutas. J. Balys tapo vienu iš jo mokslinių uždavinių koordinatorių, Tautotyros ir kraštotyros skyriaus vadovu.

Kitai susiklostė kito iškilaus prieškarinio laikų lituanistinės folkloristikos autoriteto prof. Balio Sruogos gyvenimas ir intelektualinė veikla. 1945 m. išlaisvintas iš nacistinės Štuthofio koncentracijos stovyklos, paskutinius pora gyvenimo metų jis profesoriavo primityvaus marksistinio dogmatizmo dvasia intensyviai sovietinamame Vilniaus universitete. Kiek pajėgdamas ugdė lituanistinį atžalyną, parengė vertingą leidinį „Lietuvių liaudies dainų rinktinė“. Cenzūros subjaukota ir iškraipyta, dienos šviesą išvydusi praėjus dvejais metams po parengėjo mirties, skaitytojų ši knyga buvo sutikta kaip lietuviškos kultūros pragiedrulys kraupioje naikinamos Lietuvos tikrovėje. B. Sruogos žinias ir mokslinę patirtį sovietų ideologai laikė praeities atgyvenomis. Privalėjo praslinkti ganėtinai ilgas dešimtmetis, kol susidarė sąlygos B. Sruogos, o lygiagrečiai ir kitų nepriklausomos Lietuvos lituanistinių tradicijų puoselėtojų – prof. Vinco Mykolaičio-Putino, prof. Meilės Lukšienės, prof. Jurgio Lebedžio – požiūriui į lietuvių tautosaką atgyti. Jį perėmė ir sovietmečio sąlygomis sėkmingai išplėtojo jau minėtoji nauja mokslininkų lituanistų karta.

Perbėgant mintimis XX a. lituanistinės folkloristikos raidą, galima išvelgti dvi vyraujančias kryptis. Pirmoji sąlygiškai vadintina „lyginamąja mitologine“, antroji – „filologine“. Svarbiausias abiejų krypčių rūpestis – lietuviškojo folkloro, pirmiausia tautosakos, rinkimas, sisteminimas ir publikavimas. Skiriasi mokslinės intencijos ir jų lemiamas folkloro publikavimo pobūdis bei interpretavimas.

J. Balys, kuris laikytinas pagrindiniu lyginamosios mitologinės krypties atstovu, neretai tautosaką telkė į rinkinius ir publikavo remdamasis mitologiškai motyvuojamu motyvų / žanrų kriterijumi. Šios krypties galutinis siekinys – mitinės tikrovės, užkoduotos dainų, pasakų, patarlių, mįslių etc. poetinėje semantikoje, išryškimas.

Filologinės krypties siekinys yra tautosakoje išvelgiamo lietuviškojo etinio / estetinio savitumo paieška. Liudo Giros, Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Balio Sruogos tautosakos kūrinių interpretacijose aptinkamos abiejų krypčių užuomazgos, nors

vyrauja filologinė poetikos analizė. Labiausiai užbaigtą pavidalą filologinė kryptis įgavo XX a. antroje pusėje brolių Donato ir Leonardo Saukų veikaluose, nors ir juose nestinga nuokrypių į mitologiją, kaip antai aiškinant pasakų „Eglė žalčių karalienė“, „Baltasis vilkas“ genezę ir panašiai.

Žodžio meno esmė Donatas ir Leonardas Saukos laiko poetinį kūrinio išpūdingumą, žavinčią išsakomos tiesos sugestiją. Šiam tikslui skirta kūrinio analizė. Apibūdinamas kūrinio išpūdis, ieškoma įtaigos šaltinių – tam tikrą jausmą, lemties situaciją išreiškiančių konkrečių poetikos elementų, jų derinių, struktūrų, variantų. Poetinis kūrinio žavesys siejamas su semantikoje už koduotomis lietuviško charakterio, pasaulėjautos, pasaulėžiūros apraiškomis, liaudies žmonių išmintimi, sugestijuojamomis etinėmis ir estetinėmis vertybėmis.

Filologinė tautosakos interpretavimo koncepcija išplėtotą Donato Saukos veikaluose „Tautosakos savitumas ir vertė“ (1970), „Lietuvių tautosaka“ (1982). Gebėjimas teigti tradicinės lietuvių kultūros vertybes sovietinės ideologijos ekspansijos sąlygomis vertintinas kaip vienas ryškiausių lituanistinės folkloristikos kūrybingumo ir ištvermės paliudijimų. Panašiomis nuostatomis pagrįsti ir Leonardo Saukos darbai. Už reikšmingus laimėjimus tiriant lietuvių tautosaką Leonardas Sauka apdovanotas 2005 m. Lietuvos nacionaline mokslo premija. Šis apdovanojimas – puiki proga idėmiau pažvelgti į Leonardo Saukos mokslinę veiklą, įsigilinti į jos kryptis, tikslus, raidą ir pabandyti bent apytiksliai nustatyti jos reikšmę XX a. antrosios pusės–XXI a. pradžios lituanistinės folkloristikos sklaidoje.

2.

Akademikas Leonardas Sauka – tarptautinį pripažinimą pelnęs folkloristas, tradicinės lietuvių kultūros žinovas ir puoselėtojas.

Mokslinė jo veikla, prasidėjusi 1957 m., kaip reta nuosekli ir vaisinga. Per kone pusšimtį metų L. Sauka atliko darbus, žyminčius kokybinį šuolį lituanistinės folkloristikos raidoje – perėjimą nuo analitinio prie struktūrinio tipologinio tautosakos tyrinėjimo. Mokslinės raidos derlius – daugiatomės unikalios lietuvių tautosakos palikimo publikacijos, fundamentalūs veikalai – monografijos, studijos, per 250 įvairaus pobūdžio straipsnių, atgaivintas lituanistinės folkloristikos leidinys „Tautosakos darbai“ (L. Sauka yra šio platų tarptautinį atgarsį turinčio mokslo žurnalo vyriausiasis redaktorius), mokykliniai vadovėliai, populiarūs lopšinių ir kitokios tautosakos rinkiniai.

L. Saukos euristika – talpi ir unikali. Plėtoja daugiausia indukcinius apibendrinimus, pagrįstus gausia faktine medžiaga, taikliais pastebėjimais ir sugretinimais. Įvairus talentas leido mokslininkui sinchroniškai derinti teorinę ir taikomąją mokslinės veiklos kryptis. Susipynusios, viena kitą skatinančios ir praturtinančios, jos rezultatyvios visais L. Saukos mokslinės veiklos tarpsniais.

Pirmojo laikotarpio mokslinius interesus atskleidžia studija „Lietuvių vestuvinės dainos (XIX a.–XX a. pradžia)“. Parašyta 1958–1960 m., tačiau išspausdinta po de-

šimtmečio – 1968 m. Pauzė nebuvo atsitiktinė. Ji slepia konfliktą tarp ideologinių komunistinės valdžios nuostatų ir studijos sėkmės. Jaunas mokslininkas, subtiliai apeidamas dialektinio ir istorinio materializmo kanonus, aktualino perdėm neparan- kų Lietuvos sovietizavimo bei rusifikavimo užmačias puoselėjančiai sovietmečio ideologijai dalyką – lietuvių vestuvinių dainų, pagrįstai laikomų viena aukščiausių lietuvių tautos kūrybingumo viršūnių, originalumą, grožį, poetinės raiškos tobulumą. Vestuvinės dainos poetizuoja meilę, jaunystę, darbštumą, moralinį tyrumą, žmogaus savigarbą, jos kupinos tikrojo humanizmo. Ši esminė studijos išvada motyvuota pa- prasta ir aiškia žanro pavyzdžių analize, įtaigia poetiškumo atodangų eksplikacija. Studija aktuali iki šiol. Ji įdomi dar ir todėl, kad joje jau visa jėga atsiskleidė ypatinga L. Saukos intelekto savybė – gebėjimas reikšmių ir faktų gausoje išvelgti struk- tūrinį tiriamojo reiškinių esmės siluetą, tipą ar rūšį modeliuojančią konstrukciją. Šis gebėjimas – ne tik „Lietuvių vestuvinių dainų“, bet ir daugelio vėlesnių L. Saukos mokslo darbų pagrindas.

Nepalanki lituanistiniams tyrinėjimams sovietmečio atmosfera nesustabdė L. Sau- kos, tačiau skatino daugiau energijos skirti praktinei veiklai. Praėjusio amžiaus 7-aja- me ir 8-ajame dešimtmečiuose jis buvo tapęs vienu aktyviausių tautosakos ekspedi- cijų iniciatorių ir dalyvių. Kita šios veiklos pusė – mokslinis tautosakinio palikimo sisteminimas ir publikavimas. Papildęs keletą skyrių kolektyviniam Lietuvių kalbos ir literatūros instituto folkloristų veikalui „Lietuvių tautosakos apybraiža“ (1963), kartu su kitais jį redagavęs, L. Sauka atsidėjo „Lietuvių tautosakos“ penkiamtomui – 1965 m. išėjo jo sudarytas III tomas „Pasakos“, 1967 m. – IV tomas „Pasakos, sak- mės, pasakojimai, oracijos“, rengtas su kitais bendradarbiais.

Antrąjį L. Saukos mokslinės veiklos tarpsnį vainikuoja fundamentali monografi- ja „Lietuvių liaudies dainų eilėdara“ (1978) ir įvadu į ją laikytina studija „Lietuvių folkloro eilėtyros istorijos ir teorijos klausimai“ (1974). Tai monumentalūs tiek nagri- nėjamų problemų gausa, tiek išvadų gilumu darbai. Pasak prof. Juozo Girdzijausko, „Lietuvių liaudies dainų eilėdara“ yra „kapitalinis mokslo veikalas, kurio paunksmėje nublinksta viskas, kas iki tol buvo rašyta apie lietuvių folkloro eilėdarą“. Remiantis ne tik folkloristikos, bet ir lingvistikos, muzikologijos, etnografijos, kultūrologijos, literatūrologijos ir kitų mokslų žiniomis, psichologinius, istoriografinius, estetinius analizės metodus derinant su matematiniais (statistiniais, tikimybiniais), išsamiai nu- šviesti esminiai lietuvių tautosakos eilėdaros ir ją determinuojančių veiksnių – me- lodijos ir sintaksinės intonacinės kalbos sandaros – parametrai. Ištirta daugiau kaip 120 000 rankraštinių ir spausdintų tautosakos tekstų, per 2000 melodijų. Aprėptas, galima sakyti, visas eiliuotasis lietuvių folkloras. Dainų eilėdaros specifika analizuo- jama kitų eiliuotų žanrų kontekste. Aptarti būdingieji metrikos, ritmikos, strofikos, fonikos bruožai ir funkcionavimo dėsniniai. Daina traktuojama kaip sinkretiškas kūrinys, kurio tekstas susijęs su melodija, lemiančia eilėdarą. Dainos estetiškumas, paklūstantis kanoniškųjų tekstų gyvavimo dėsniams, laikomas viena jos polifunkcio- nalumo apraiškų. Kruopščiai ištyrus eiliuotų tautosakinių tekstų sintaksinę intonacinę

sandara, daroma svarbi išvada: lietuvių tautosakos eilėdara remiasi trimis pagrindinėmis sistemomis – heterosilabine, reliatyviai silabine ir izosilabine.

Tiek „Lietuvių liaudies dainų eilėdaros“, tiek „Lietuvių folkloro eilėtyros istorijos ir teorijos klausimų“ poveikis lituanistinės folkloristikos raidai itin ženklus. Šie veikalai ne tik apibendrina lietuvių folkloro eilėtyros laimėjimus, išskleidė raiškia, sinchroniškai ir diachroniškai konkretizuotą eiliuotojo folkloro poetinio funkcionavimo panoramą, bet ir padėjo tvirtus teorinius pagrindus tolesnei lituanistinės folkloristikos raidai.

Kita fundamentali L. Saukos mokslinės veiklos kryptis šiuo laikotarpiu – ypatingos lituanistinės svarbos šaltinio, daugiatomio „Lietuvių liaudies dainyno“ leidyba. L. Sauka – šio milžiniško darbo *spiritus movens*, pagrindinis organizatorius ir rengėjas.

„Dainyno“ pradžia – 1980 m. L. Saukos išleista knygelė „Lietuvių liaudies dainyno ruošimo instrukcija“. Joje pateikta paprasta ir aiški dainų mokslinio publikavimo metodika, nubrėžta tipų, versijų ir variantų sklaidos bei komentavimo schema. Optimalumu ji pelnė tarptautinį pripažinimą. L. Saukos sumanytasis dainų publikavimo modelis tapo „Dainyno“ struktūros ašimi. Kurį laiką darbavęsis kaip „Dainyno“ redakcinės komisijos narys, nuo VIII tomo L. Sauka yra leidinio vyriausiasis redaktorius. Šiuo metu išėjo devynioliktasis „Dainyno“ tomas. VII ir XIII tomai – „Šeimos dainų“ pirmoji (1994) ir antroji (1998) knygos parengtos L. Saukos. Darbą, rengiant „Dainyną“, papildė monografija „Tikra ir netikra liaudies kūryba“ (1983). Remdamasis asmenine tautosakos rinkimo ir publikavimo patirtimi, L. Sauka šioje knygoje apmąsto socialinių dainų gyvavimo kontekstą, išreiškia pagarbą Lietuvos kaimų ir miestelių dainininkėms – paprastoms, neretai vargo ir nelaimių kamuojamoms moterims, išsaugojusioms lietuvių tautos kūrybingumo turtus.

Trečiąjį L. Saukos mokslinės veiklos tarpsnį galima vadinti sintetiškuoju. Šiuo laikotarpiu parašyti du vadovėliai aukštesniųjų klasių mokiniams tuo pačiu pavadinimu „Lietuvių tautosaka“ (1989 ir 1998), kartu su dr. Kostu Aleksynu publikuota „Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka“ (1993–2004).

„Lietuvių tautosaką“ vadinti mokykliniu vadovėliu dera tik iš dalies. Pirmasis variantas dar tik tiesia kelią, o antrasis iš esmės yra visiškai naujas, originalus veikalas, kuriame modifikuojamas tautosakos suvokimas, išplečiamos jos funkcijos ir vaidmuo modernios visuomenės gyvenime. Tautosaka laikoma savitu žodžio menu, padedančiu „geriau pažinti save, savo tautą, jos kultūrą, pagaliau ir pačią žmoniją“. Liaudies pasaulėjautos pagrindai, pasak poeto Justino Marcinkevičiaus, palaiko ir maitina tą jausmą, kuriuo žmogus suvokia save kaip tam tikros visumos dalį, kaip tam tikros žmonių bendrijos narį ir istorinio vyksmo dalyvį. „Lietuvių tautosakos“ koncepcija pagrįsta šio nuolatinio gyvo pasakų, mįslių, dainų etc. ryšio su realia Lietuvos žmonių būtimi paieška ir eksponavimu. Vaizdingais pavyzdžiais pristatomos legendos, padavimai, giesmės, anekdotai, šalia tradicinės – naujoji rezistentų, tremtinių, miestiečių, šiuolaikinio jaunimo tautosaka. Pateikiama universalesnė, o kartu – vieninga ir darni tautosakos klasifikavimo pagal socialines ir kultūrinės

funkcijos sistema, klasifikavimo kriterijais tampa tautosakos pateikėjo amžius, lytis, profesija, dalyvavimas apeigose, tautosakos kūrinio apibrėžtumas, sintetiškumas, estetiškas modalumas, kalbos / melodijos pobūdis. Taikliai išryškinama poetinė tautosakos specifika – kokių būdu kasdieniai, estetiniu atžvilgiu bespalviai ar abstraktūs žodžiai pasakoje ar patarlėje akimirksniu pasikeičia, tampa ekspresyvi, sužėri naujomis, neįprastomis reikšmėmis. *Dvi duonas nori kepti, o nė vieno milto neturi*. Tai ne tik vaizdingas tam tikros padėties įvertinimas, bet ir išmoninga poetinės raiškos formų – nuo išskaičiavimo iki sinekdochos ir metonimijos – samplaika, aktyvinanti suvokėjo, visų pirma mokinio, vaizduotę, ugdati jo pažintines galias. Knygoje aptariama šokių, žaidimų, vaidinimų tautosaka, dramos užuomazgos – temos, kurias dažniausiai nemačiomis apeina iš inercijos tebekultivuojami senieji tautosakos suvokimai ir vaizdiniai. Pasak tautosakininkės dr. Bronės Stundžienės, Leonardo Saukos knygoje „apibendrinama didžiulė autoriaus mokslinė patirtis, leidžianti iš įvairių kampų pasižvalgyti po daugiau ar mažiau pažįstamą senojo folkloro tradiciją ir padedanti susigaudyti naujai atsivėrusiose, nuolat kintančiose jos erdvėse“. Belieka pridurti, jog L. Saukos „Lietuvių tautosaka“ ne tik esmingai modernizuoja lituanistinę folkloristiką, terminams ir definicijoms suteikdama didesnio tikslumo, bet kartu su implikuota pasaulinės folkloristikos laimėjimų patirtimi natūraliai ir patikimai įtraukia šį mokslą į europietiškąją vertybinių orientacijų ir siekinių erdvę.

Kitokiomis intencijomis motyvuotas „Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ publikavimas. „Lietuviškos pasakos įvairios“, „Lietuviškos pasakos“, „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“, „Ožkabalių dainos“, „Lietuvių raudos“, iš rankraščių skelbiamos „Ožkabalių pasakos ir sakmės“, „Juodoji knyga“ ir kiti rinkiniai pirmiausia yra neįkainojamos vertės šaltinis lietuvių tautos praeičiai ir autentiškiems sąmoningumo konceptams – pasaulėžiūrai, pasaulėjautai, meninei vaizduotei, mitologijai tirti. Dėl nepalankių istorinių aplinkybių šis lobynas daugiau nei pusę amžiaus buvo žinomas tik specialistams. Aktualinti, ištraukti jį į dienos šviesą buvo seniai pribrendęs uždavinys. Imponuoja L. Saukos ir K. Aleksyno padaryto darbo mastas. Penkiolika „Bibliotekos“ tomų turi daugiau kaip 7300 puslapių. L. Sauka sudarė leidinio struktūrą, parašė įvadinius tomų straipsnius, pusę komentarų. Mokslinėje tekstuose introdukcijoje išsamiai nušviestos užrašymo aplinkybės, duota motyvų klasifikacija, žanrinis apibūdinimas, aptartos kalbinės raiškos ypatybės, naracijos specifika, pateikta daug žinių apie tekstų pateikėjus ir užrašytojus. Paskutiniai trys „Bibliotekos“ tomai skirti J. Basanavičiaus folkloristikai – surinktos studijos, straipsniai, recenzijos, laiškai. Iš šių raštų išryškėja tiek lituanistinės folkloristikos pradininko sukurtos lietuvių kilmės iš trakų-frygų koncepcijos profilis, tiek monumentali paties J. Basanavičiaus asmenybė, jo visuomeninės veiklos užmojų mastas.

L. Sauka – istorinės-kultūrinės folkloristikos mokyklos, kuriai Lietuvoje atstovauja J. Basanavičius, M. Biržiška, J. Baldauskas-Baldžius, Z. Slaviūnas, Ambr. Jonynas, tradicijų tęsėjas, tačiau reikia pabrėžti, kad jis sėkmingai išplėtojo ir filologinę šios mokyklos kryptį, esmine laikančią estetinę tautosakos kokybę, o pačią tauto-

saką – savita ir savarankiška žodžio meno apraiška. L. Saukos mokslo laimėjimai gerai žinomi pasaulio folkloristų bendruomenei. Jo darbus palankiai yra įvertinę prof. Vilmosas Voigtas (Vengrija), prof. Sabine Wienker-Piepho (Vokietija), prof. Janina Kursytė (Latvija), dr. Pile Kippar (Estija), prof. Hansas-Jörgas Utheris (Vokietija), prof. Michèle Simonsen (Danija), prof. Magdalene Huelmann (Vokietija) bei daugelis kitų.

3.

Mokslas nėra chaotiškas atsitiktinių žinių rinkinys. Mokslinis pažinimas – objektyvus procesas, kuris plėtojasi iš vieno žinojimo lygmens pereinant į kitą, iš naujo įprasminant turimas žinias, kuriant universalesnius reiškinių funkcionavimo ir sąveikos konceptus. Bendriesiems mokslo plėtojimosi dėsningumams pavaldi ir folkloristika. Neilgoje, pusantro šimto metų apimančioje jos istorijoje išvengiama plėtojimosi vertikalė, kurios kokybiniais tarpniais, kaip viename savo straipsnių yra nusakęs J. Balys, nurodytina: a) folkloro rinkimas; b) klasifikavimas ir skelbimas; c) temų ir motyvų lyginimas; d) istorinio sąryšio ir geografinio paplitimo nustatymas; e) folkloro kūrinių atsiradimo laiko, genezės, evoliucijos, motyvų migracijos, įtakų, struktūros kitimo ištyrimas; f) folkloro visuomeninės reikšmės vertinimas. Šios vertikalės aspektu žvelgiant į L. Saukos mokslinę veiklą, reikia pažymėti, kad ji sėkmingai yra įveikusi svarbiausius folkloristikos plėtojimosi barjerus. Kokie jie?

– Kartu su kitais tautosakininkais parengti preciziški ir lankstūs lietuvių liaudies dainų sisteminimo ir klasifikavimo principai; jais remiantis, išplėtotas produktyvus tautosakos lobyno publikavimas.

– Fundamentaliai ištirtas originaliausias lituanistinės tautosakos žanras – lietuvių liaudies dainos; nustatyti dainų poetinės formos dėsningumai, ištirtos eilėdaros sistemos, raiškiai conceptualizuota lietuvių tautosakinio žodžio meno viršūnė – vestuvinės dainos, atskleistas etinis ir estetinis jų savitumas.

– Atskleista lietuvių tautosakos, kaip sudėtinės žmonijos kultūros paveldo dalies, reikšmė, parodyta jos svarba papildant šiuolaikinę globalinę kultūrą bei integruojantis į ją.

Šiuos apibendrinimus norėtūsi baigti prisiminimu, kurį prikėlė iš užmaršties perskaitytas L. Saukos „Lietuvių tautosakos“ (1998) skyrelis.

Pirmaisiais pokario metais, kai kasdienėje buityje tebebuvo gyvi nepriklausomos Lietuvos įpročiai ir pramogos, jaunuomenė, daugiausia mokiniai, mėgo užsirašyti patinkančias dainas. Būdavo „įamžinami“ netikėčiausi tekstai – nuo obsceniškų, bet sąmojingų blevyzgų iki dainų iš kino filmų. Daryti tokius užrašus, keistis jais su draugais buvo savotiškai malonu.

Kartą bendraklasė paklausė, ar neturiu užsirašęs vienos jai patinkančios dainos. Ji paniūniavo keletą liūdnos melodijos taktų, palydėdama žodžiais, iš kurių įsiminiau tik porą frazių – kad mūs žemelė bus nuo kraujo soti ir kad visi esame tos žemelės vaikai...

Sudomino toji daina. Vėliau ne kartą girdėjau ją dainuojant, bet žodžių taip ir neužsirašiau, nepavykdavo to padaryti. Ir štai po daugelio metų L. Saukos knygos skyrelyje „Pokario pasipriešinimo dainos“ radau cituojamus tos dainos posmelius:

*Lengvai mėjo šėivą staklės ažuolinės,
Tiesias plonos gijos taip margai margai.
Rankšluostin įausiu: „Lietuva Tėvyne,
Tu didvyrių žeme, mes – tavo vaikai“.*

*O kai mūs žemelė bus nuo kraujo soti
Ir kada sugrįši tu su žirgeliu,
Atnešiu vandens tau moliniam ašoty,
Duosiu nusišluostyt rankšluosčiu nauju.*

Tarsi seniai užmirštas mergaitės klasėje žvilgsnis būtų staiga nusmelkęs...

Vertingiausia L. Saukos folkloristikos savybė – nuolatinis gyvas ryšys su paprastų, daug iškentėjusių Lietuvos žmonių mintimis, jausmais, gyvenimo istorijomis, viltimis, likimais. Nedaug kas iš sovietmečio uždusintos šviesuomenės prisimena pokario sukilėlių ir tremtinių dainas. Dar mažiau yra rašančių apie jas mokyklų vadovėliuose. Šis akcentas labiausiai priartina prie L. Saukos asmenybės savasties – perkopia minėtus ir nepaminėtus jo mokslinės veiklos reikšmingumo parametrus. Iš Lietuvos žmonių bendrystės, sugyvenimo šilumos L. Sauka yra perėmęs tvirtą pareigos ir atsakomybės jausmą daryti tai, kas būtina, kam įpareigoja išskirtiniai gabumai, išsilavinimas, žinios, patirtis. *Atnešiu vandens tau moliniam ašoty, duosiu nusišluostyt rankšluosčiu nauju*... Šios moralinės nuostatos rezultatas – lietuvių tautos išmintį, subtilią grožio pajautą išskleidžiantys svarūs lituanistinės folkloristikos darbai.